

LBRIS

We know
books

IOAN BAR KALDUN

VIATA CUVIOSULUI
IOSIF BUSNAYA

Traducere, studiu introductiv și note
Aida Teodorescu

EDITURA EGUMENIȚA

2024

CUPRINS

Studiu introductiv	VII
Bibliografie	CLXVII

VIAȚA CUVIOSULUI IOSIF BUSNAYA

Introducere	3
Capitolul I	15
Capitolul II	31
Capitolul III	47
Capitolul IV	59
Capitolul V	67
Capitolul VI	77
Capitolul VII	145
Capitolul VIII	253
Capitolul IX	341

MĂRGĂRITARE DIN PUSTIA SIRIEI

CUVIOSUL IOSIF BUSNAYA ȘI TRADIȚIA ASCETICĂ ȘI MISTICĂ SIRO-ORIENTALĂ

Cercetările legate de tradiția monahală siro-orientală s-au îndreptat de-a lungul timpului mai mult asupra istoriei, arheologiei sau misticii, și mai puțin asupra *Vieților* de monahi sau asceți. Dacă la începutul secolului trecut, cunoscut ca o perioadă rodnică pentru hagiografia siriacă datorită unor savanți de anvergură precum François Nau, Jean-Baptiste Chabot, Paul Bedjan sau E.A. Wallis Budge, s-a pus un accent deosebit pe descoperirea și editarea vechilor manuscrise, precum și pe traducerea lor în diferite limbi moderne pentru a le face astfel accesibile și cunoscute, anii 1960-2000 au fost marcați de studiul critic al *Vieților* de sfinți, care a cunoscut un avânt impresionant grație cercetărilor unor siriaciști precum profesorul Sebastian Brock sau sintezelor asupra spiritualității siriene realizate de Robert Beulay ori Andrew Palmer¹. Mai ales ultimele două decenii au marcat o nouă etapă în cercetare, aceea a evaluării tot mai complexe a vechilor texte din diverse perspective – istorică, literară, teologică și spirituală, culturală, antropologică etc. –, punând în valoare contribuția impresionantă a hagiografiei la cunoașterea istoriei începuturilor și extinderii creștinismului în Siria, Persia și Mesopotamia, dar și a istoriei bisericești ori a istoriei apariției și dezvoltării ascetismului și monahismului în aceste ținuturi.

¹ Pentru a da doar câteva exemple: Sebastian BROCK, „La Vie de Jean de Nhel“, în *Orientalia Lovanensia Periodica* 9, 1978, pp. 100-118; sau Robert BEULAY, *La Lumière sans forme. Introduction à la mystique chrétienne syro-orientale*, Chevetogne, 1987; ori Andrew PALMER, *Monk and Mason on the Tigris Frontier*, Cambridge, 1990.

Viața lui Rabban Iosif Busnaya este considerată o importantă „sursă pentru istoria creștinismului oriental”², dar, din păcate, a fost prea puțin cunoscută și aprofundată. Scrierea a fost tradusă pentru prima oară în limba franceză la sfârșitul secolului al XIX-lea de orientalistul Jean-Baptiste Chabot. În afară de scurta introducere a lui Chabot care însoțește traducerea, câteva informații succinte apar presărate la J.-M. Fiey în unele dintre studiile sale topografice³, la Johannes van der Ploeg⁴ sau la Georg G. Blum⁵, care îi acordă un întreg capitol într-o istorie a misticii siro-orientale. De dată mai recentă sunt două studii dedicate *Vieții* și personalității lui Rabban Iosif în contextul monahismului siro-oriental, semnate de Ugo Zanetti⁶ și de Vincent van Vossel⁷, precum și ampla și sistematica abordare din teza de doctorat a lui Ralph Barczok, publicată în 2021⁸.

Este surprinzătoare însă aria de circulație de care s-a bucurat *Viața* în Orient, ajungând în manuscris până departe în India, printre așa-numiții „creștini ai Sfântului Toma”, în secolul al XVI-lea⁹. Mai apare menționată

² BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, p. 14.

³ Jean-Maurice FIEY, *Assyrie chrétienne. Contribution à l'étude de l'histoire et de géographie ecclésiastiques et monastiques du nord de l'Iraq*, Beirut, vol. 1-3, 1965-1969; Id., „Sanctuaires et villages syriaques orientaux de la vallée de la Sapna”, *Le Muséon*, 102, 1989, pp. 43-67.

⁴ Johannes van der PLOEG, *Oud-Syrisch Monniksleven*, Leiden, 1942.

⁵ Georg Günter BLUM, „Die Mystologie des Joseph Busnaya, Krone und Abschluß der Mystik der Alten Kirche des Ostens”, în *Die Geschichte der Begegnung christlich-orientalischer Mystik mit der Mystik des Islams*, cap. XIII, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2009, pp. 451-466.

⁶ Ugo ZANETTI, „Les saints moines: témoignages et Vies”, în *Le Monachisme Syriaque du VIe siècle à nos jours, vol. 1. Textes français, Patrimoine Syriaque* (Actes du colloque VI), vol. I, CERO, Antelias (Liban), 1999, pp. 191-210.

⁷ Vincent VAN VOSSEL, „La spiritualité monastique syriaque-orientale au début de Moyen-Âge selon l'histoire de Rabban Youssif Bousnaya”, în: *Le Monachisme Syriaque du VIe siècle à nos jours, vol. 1. Textes français, Patrimoine Syriaque* (Actes du colloque VI), CERO, Antelias (Liban), 1999, pp. 149-186.

⁸ Ralph BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā: Eine historische Quelle des Nordiraks des 10. Jahrhunderts*, Ed. Peter Lang, 2021.

⁹ Părți din textul original care a circulat în India au fost găsite în trei manuscrise indiene: (E) = *Ernaculam Syr 7* (fol. 419r-504v); în alt manuscris malabarez (U), *Oo. 1. 29*, aflat azi la Cambridge și datat de W. Wright în secolul XVII-XVIII; și în manuscrisul (T) *Syr. 7*, din Biblioteca Mitropoliei Bisericii de Răsărit din Thrissur

și în *Catalogul scriitorilor siriieni* întocmit de Abdišo de Nisibe († 1318)¹⁰ și în *Viața lui Mar Mihail* (secolul al XII-lea), care oferă însă o imagine diferită de idealul monastic descris în *Viața lui Rabban Iosif Busnaya*.¹¹

Așadar, sub îndrumarea profesorului Rubens Duval de la Collège de France din Paris, Chabot traduce textul pentru prima dată într-o limbă modernă și îl publică mai întâi în fascicule, între 1898 și 1899, apoi integral în anul 1900¹². Ediția lui Chabot a stat la baza unei traduceri în limba italiană, realizată de monahul Michele di Monte¹³. Dar mai există o traducere, relativ recentă (din 1983), în arabă, aparținând preotului

(fol. 76r-102v). Vezi István PERCZEL și A. TOEPEL, „What can a Nineteenth-Century Syriac Manuscript teach us about Indian Church History?: On MS Ernakulam MAP Syr 7^{ca}”, în *Parole de l’Orient* 33, 2008, pp. 248-252; vezi și discuția despre manuscrisele indiene în teza lui BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, pp. 29-30. Despre prezența unei cărți a lui Bar Kaldun în India aflăm și din jurnalul misionarului iezuit Francisco Roz, în care acesta scria că începuse o traducere în latină a textului siriac, dar care a sfârșit prin a avea un rol extraordinar de nefast în răspândirea creștinismului siro-oriental în India (vezi mai multe la István PERCZEL, „Accommodationist Strategies on the Malabar Coast: Competition or Complementarity”, în *The Rites Controversies in the Early Modern World*, (ed.) Ines G. Županov, Pierre Antoine Fabre, Brill, Leiden/Boston, 2018).

¹⁰ Pasajul referitor la Ioan Bar Kaldun este redat de ASSEMANI în siriacă cu traducerea sa în latină în *Bibliotheca Orientalis* III/1, p. 365 (apud CHABOT, *YB*, Prefață, p. i); ABDISHO BAR BRIKHA, *Ktābā d-metqre margānitā d-‘al šrāvā da-kreštyānutā*, Mosul: *Mtabba’ tā ātoraytā d-‘ēdtā ‘attiqtā d-madnhā*, 1924², pp. 81 (apud <https://syriaca.org/person/928>).

¹¹ BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, pp. 34-35.

¹² Este ediția după care s-a făcut și prezenta traducere în limba română: *Histoire du moine Rabban Youssef Bousnaya, par son disciple Jean Bar-Kaldoun* [extrait de la *Revue de l’Orient chrétien*], traducere din siriacă de Jean-Baptiste Chabot, Paris, 1900. A apărut inițial în fascicule: J.-B. CHABOT (ed.), „Vie du moine Rabban Youssef Bousnaya, écrite par son disciple Jean Bar-Kaldoun”, traduite du syriaque et annotée”, în *Revue de l’Orient chrétien* I, 2 (1897), pp. 357-405; I, 3 (1898), pp. 77-121, 168-190, 292-327, 458-480; I, 4 (1899), pp. 380-415; I, 5 (1900), pp. 118-143, 182-200). Pasaje din traducerea românească au fost adesea confruntate cu textul siriac prin amabilitatea ierodiaconului Filothei Vilcu, pentru ale cărei observații, intervenții prompte și recomandări îi sunt profund recunoscătoare și căruia îi mulțumesc și pe această cale.

¹³ *Bar Giovanni di Kaldun: Rabban Busnaya (Vita del monaco Rabban Giuseppe Busnaya)*, trad. de Michele di Monte, *Scritti monastici* 48, Abbazia di Praglia, Edizioni Scritti Monastici, 2015.

Yūhannān Ġūlāg din Mosul¹⁴, care a utilizat însă trei manuscrise diferite față de cel folosit de Chabot.¹⁵

Mai trebuie menționat faptul că textul nu a beneficiat până acum de o ediție critică. O primă ediție critică modernă a textului siriac, cu o traducere în limba germană, se află în pregătire și i se datorează lui Ralph Barczok, cercetător științific la Centrul de Cercetare pentru Studii Aramaice afiliat Universității Goethe din Frankfurt și autorul unei teze de doctorat dedicate *Vieții* și personalității duhovnicești a lui Rabban Iosif Busnaya.¹⁶

Revenind, în iunie 1897, Chabot a primit o copie a unui manuscris din anul 1186, aflat în Biblioteca Vaticanului (*Vat. syr.* 467), cu titlul: *Viața lui Rabban Iosif Busnaya, alcătuită într-un stil simplu de Ioan din Kaldun, ucenicul lui*. Copia a fost realizată la Roma de părintele Samuel Giamil de la Patriarhia Caldeeană din Babilon și era însoțită de o însemnare care îi oferea lui Chabot și câteva detalii suplimentare despre proveniența manuscrisului:

„Manuscrisul provine din Mosul. A fost cumpărat de la familia patriarhilor nestorieni (*i.e.* siro-orientali) Mamā, stabilită acum în Alqoș, aproape de Mănăstirea Rabban Hormizd. (...) Manuscrisul a fost completat în unele părți după un alt codice aflat în mănăstirea noastră, Mar Hormizd, care trebuie să fi fost copiat după manuscrisul de față pe când era încă întreg. Prezentul manuscris, potrivit notiței de la sfârșit, a fost scris în Mănăstirea Mar Ilie în anul 1055 după Iisus Hristos [care trebuie citit 1186¹⁷]. Nu știu să mai existe vreun alt exemplar în toată Caldeea...”¹⁸

¹⁴ Yūhannān ĠŪLĀG, *Ta'rih Yūsuf Busanāyā*, Bagdad, 1983.

¹⁵ E vorba de manuscrisul F și de alte două manuscrise de la British Museum din Londra: *Or.* 9387 (L) și *Or.* 9388 (K). Acestea prezintă diferențe notabile, fiind considerate „un martor indirect dificil al textului siriac” (BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, p. 28).

¹⁶ *Vide supra* BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*.

¹⁷ CHABOT, *YB*, n. 5, p. 244.

¹⁸ *Ibidem*, *Prefață*, p. ii.

Prin urmare, ceea ce știm sigur astăzi este că acest manuscris a fost dăruit Bibliotecii Vaticanului în 1871 de arhiepiscopul de atunci de Amadia, viitorul patriarh caldeean Giwargis Abdișo Hayyat, împreună cu o scrisoare în care menționa că fost realizat în 1186 în Mănăstirea Mar Ilie, situată la nord de Mosul, și că s-a aflat multă vreme în proprietatea catolicosului Mar Ilie, fiul preotului Giwargis, din familia Mamă. Hayyat mai scrie în scrisoare că a achiziționat manuscrisul de la familia acestuia și că paginile care lipseau au fost completate pe baza unui manuscris din Mănăstirea Rabban Hormizd, care era de fapt o copie a manuscrisului Vatican (V) de pe când era întreg.¹⁹

Compararea traducerii franceze cu celelalte manuscrise descoperite ulterior arată că, într-adevăr, Chabot a urmat cel mai vechi manuscris al *Vieții, Vat. syr. 467 (V)*, copiat mai întâi în 1186, apoi copiat la Roma de Samuel Giamil, în 1897. Acest manuscris aparține familiei de manuscrise Alqoș (din care fac parte și manuscrisele B și W, prezentând numeroase caracteristici comune) și s-a aflat pentru o vreme în posesia Secretariatului Corpusului Scriptorum Christianorum Orientalium (CSCO) din Louvain, dar, din păcate, s-a pierdut între timp.²⁰

¹⁹ O cercetare critică a celor 14 manuscrise existente care conțin *Viața* lui Iosif Busnaya poate fi consultată în cap. 2.1. din disertația recentă a lui BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, pp. 18-33. Potrivit cercetărilor sale, în total au fost documentate în literatura de specialitate 14 manuscrise, dintre care doar 10 au putut fi localizate: cel mai important dintre manuscrise este și cel mai vechi martor textual, *Ms Vatican, Syr. 467, f. 1^v-222 (V)* – disponibil online aici: http://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.sir.467). Un alt manuscris este *Ms Cambridge*, University Library, Jenks Coll., *Or. 1315 (C)*; apoi manuscrisele din familia Alqoș: *Ms Birmingham*, Selly Oak College Library, Coll. Mingana, *Syr. 66 (M)*, *Ms Washington*, Catholic University of America, *Syr. 11 (W)*, *Ms nr. 548, 549, 550 (F, G, H)* din Mănăstirea caldeeană a Maicii Domnului a Grânelor (Notre-Dame des Semences) din Alqoș (duse apoi în Mănăstirea Daura din Bagdad). Alt manuscris (B) al acestei familii se află la Patriarhia Caldeeană din Bagdad (CNMO 193) și este digitalizat în Mănăstirea Hill și Biblioteca Manuscriselor (HMML) de la Universitatea St. John din Collegetown, MN (CPB 00193). În plus, fragmente din *Vita* s-au mai păstrat în trei manuscrise de tradiție indiană. Vezi BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā, passim*; Jeanne-Nicole Mellon SAINT-LAURENT *et alii*, „Joseph Bousnaya (text) – ܝܘܫܘܥ ܒܘܫܢܝܝܐ ܝܘܫܘܥ ܒܘܫܢܝܝܐ”, în *BHSE*.

²⁰ BARCZOK, *Die Vita des Josef Busnāyā*, p. 23 și n. 47; HALLEUX, *Manuscripts syriacques*, 35, Ann. 3.

Mai trebuie amintit că scrierea este considerată de cercetători în unanimitate ca fiind autentică, excepție făcând epilogurile adăugate mai târziu.

În prima parte a studiului introductiv (I), vom încerca să răspundem cât de cât sistematic la o serie de „întrebări metodologice”²¹ de tipul: Ce fel de text ni se prezintă? Cine a scris textul și pentru cine? Când l-a scris? Cărei tradiții narative și spirituale aparține? De ce a scris *Viața* sau care este intenția auctorială? Ce detalii prezintă despre viața și personalitatea sfântului? Cum îl prezintă textul hagiografic? Cum se reflectă în conștiința contemporanilor? și altele asemenea.

Astfel, vom încerca mai întâi (I.1) să conturăm profilul general al hagiografului, apoi să analizăm relația autorului cu textul hagiografic și cu eroii săi, concepția lui despre scrierea vieților de sfinți, despre actul scrisului ca formă de asceză, precum și identificarea mijloacele stilistice întrebuițate. În continuare, vom încerca să răspundem la întrebarea „De ce scrie *Viața?*”, adică să analizăm funcția textului hagiografic și să identificăm obiectivele sau scopurile lui specifice (altfel spus, intenția auctorială): pe lângă furnizarea unor informații istorice, socio-culturale etc., autorul dorește păstrarea memoriei înaintașilor și transmiterea ei generațiilor viitoare (dimensiunea „memorială” a hagiografiei creștine), având în vedere aspectele pedagogice, mistagogice, soteriologice ale mesajului său textual. El propune în același timp un model de sfințenie și de ucenicie la picioarele sfinților, adresat atât contemporanilor lui, cât și cititorului de azi, care va fi surprins de proșpețimea „adierilor” harului dumnezeiesc, care continuă „să sufle” peste veacuri „unde voiește” (In. 3, 8), căci „Iisus Hristos, ieri și azi și în veci, este același” (Evr. 13, 8).

²¹ SAINT-LAURENT, *Syriac Hagiographic Literature*, p. 340. La fel vorbește și Mark von Uytfaenge într-un studiu recent despre relația dintre text și realitatea istorică, desfășurată pe câteva coordonate de analiză a textului hagiografic, pe care vom încerca să le urmărim și noi în scrierea lui Ioan Kaldun (Mark von UYTFANGHE, „L'hagiographie. Un «genre» chrétien ou antique tardif?”, în *Analecta Bollandiana* 111, 1993, *passim*).

În secțiunea a doua (I.2), ne propunem să identificăm modelele narrative, să determinăm locul *Vieții lui Rabban Iosif Busnaya* în tradiția hagiografică creștină și în mod special în filonul ei sirian, încercând să creionăm cu acest prilej și câteva trăsături specifice ale hagiografiei siro-orientale. Ne vom strădui să oferim cititorului atât o privire sinoptică asupra marilor colecții hagiografice creștine, cât și o scurtă trecere în revistă a scrierilor hagiografice siriene, cu accent pe tradiția siro-orientală careia îi aparține *Viața* lui Iosif Busnaya.

După o scurtă prezentare a structurii edificiului textual realizat de Ioan Bar Kaldun (I.3), în ultimul subcapitol (I.4) ne vom îndrepta atenția către personajul principal al scrierii, vom încerca să creionăm personalitatea duhovnicească a lui Rabban Iosif Busnaya, vom vedea cine este el și care este relația lui cu autorul sau cu alte personaje (monahi, ucenici, vizitatori, localnici etc.) și cum a fost el perceput de contemporani. Va fi necesară și o contextualizare, plasarea personajului în timpul și spațiul în care a trăit, printr-o prezentare a evenimentelor politice și bisericești care au marcat istoria orașului Mosul, din apropierea mănăstirii, în secolul al X-lea și impactul acestora asupra mănăstirilor și vieții monahilor din zonă, subliniind, în egală măsură, locul lui Avva Iosif în tradiția ascetico-mistică siro-orientală.

O secțiune specială (Partea a II-a) va fi dedicată descrierii vieții duhovnicești din mănăstirile siriene, în care vom încerca să surprindem trăsături specifice ale monahismului răsăritean sirian, vom analiza forme de viață ascetică, moduri de organizare a mănăstirilor siriene, precum și distincțiile terminologice specifice, așa cum apar ele reflectate în *Viața lui Rabban Iosif* și în alte scrieri siro-orientale. Vom vorbi despre idealul ascetic al monahului sirian, despre felul în care se desfășoară viața de zi cu zi în mănăstire, în lavră sau în chilia pustnicului, despre perioada ca frate începător, despre tunderea monahală și perioada de formare duhovnicească în chinovie și până la retragerea în singurătatea chiliei, despre programul cotidian al monahului, despre cadrul liturgic și ascetic în care își lucrează virtuțile și în care petrece în tăcere și solitudine împreună cu Dumnezeu.

În sfârșit, o discuție separată o constituie cea despre învățăturile și sfaturile duhovnicești ale lui Avva Iosif Busnaya (Partea a III-a), care au